

AZƏRBAYCANIN ALİ TƏHSİL SİSTEMİNDƏ ÇİN TƏDQIQAT UNIVERSİTETLƏRİ TƏCRÜBƏSİNİN TƏTBİQİ İMKANLARI

XALİDƏ HÜSEYNZADƏ

Azərbaycan Respublikasının Təhsil Institutunun doktorantı.

E-mail: khalida.rovshan@arti.edu.az

<https://orcid.org/0009-0007-3244-2187>

Məqaləyə istinad:

Hüseynzadə X. (2025).

Azərbaycanın ali təhsil sistemində

Çin tədqiqat universitetləri

təcrübəsinin tətbiqi imkanları.

Azərbaycan məktəbi. № 4 (713),

səh. 71–80

DOI:

10.30546/32898065.2025.4.9037

ANNOTASIYA

Azərbaycanda tədqiqat universitetlərinin yaradılması mərhələsində müxtəlif ölkələrin bu sahədəki inkişaf tendensiyalarının öyrənilməsi xüsusi aktualıq kəsb edir. Məqalədə məsələyə bu kontekstdən yanaşaraq Çin təhsil sistemində tədqiqat universitetlərinin formalaşma və inkişaf mərhələləri, eləcə də bu universitetlərin elm, təhsil və sənaye sahələri ilə qarşılıqlı əlaqələri təhlil olunur. Eyni zamanda Çin tədqiqat universitetlərinin elm, təhsil və iqtisadi inkişaf sahələrində əldə etdiyi nailiyyətlər, həmçinin bu institutlar tərəfindən tətbiq olunan strateji yanaşmalar araşdırılır və Azərbaycanın ali təhsil siyasəti ilə müqayisəli şəkildə dəyərləndirilir. Məqalənin əsas məqsədi Çin təcrübəsinə əsaslanaraq Azərbaycanda tədqiqat universitetlərinin yaradılması və inkişaf etdirilməsi istiqamətində konseptual yanaşmalar və praktik təkliflər irəli sürməkdir. Bundan əlavə, Çin modelinin Azərbaycan kontekstində tətbiqi zamanı üzə çıxacaq potensial çağırışlar və bu çağırışların aradan qaldırılması üçün strateji həll yolları müzakirə edilir. Nəticə etibarilə, məqalədə Azərbaycanda tədqiqat universitetlərinin inkişafına yönəlmiş tövsiyələr təqdim olunur və bu universitetlərin ölkənin iqtisadi və sosial inkişafına töhfə vermək potensialı vurğulanır.

Açar sözlər: Tədqiqat universiteti, Çin modeli, ali təhsil, innovasiya, strateji inkişaf, akademik əməkdaşlıq.

Məqalə tarixçəsi

Göndərilib: 08.07.2025

Qəbul edilib: 17.09.2025

OPPORTUNITIES FOR APPLYING THE EXPERIENCE OF CHINESE RESEARCH UNIVERSITIES IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM OF AZERBAIJAN

KHALIDA HUSEYNZADE

Doctoral Student, Institute of Education of the Republic of Azerbaijan.

E-mail: khalida.rovshan@arti.edu.az

<https://orcid.org/0009-0007-3244-2187>

To cite this article:

Huseynzade K. (2025). Opportunities for Applying the Experience of Chinese Research Universities in the Higher Education System of Azerbaijan. *Azerbaijan Journal of Educational Studies*. Vol. 713, Issue IV, pp. 71–80

DOI:

10.30546/32898065.2025.4.9037

Article history

Received: 08.07.2025

Accepted: 17.09.2025

ABSTRACT

Azerbaijan is currently in the process of establishing research universities, making the study of international development trends in this field particularly relevant. From this perspective, the article analyzes the formation and development stages of research universities within the Chinese higher education system, as well as their interaction with science, education, and industry. It also examines the achievements of Chinese research universities in the fields of scientific innovation, education, and economic growth, along with the strategic approaches implemented by these institutions. These aspects are evaluated in comparison with Azerbaijan's higher education policies.

The primary aim of the article is to propose conceptual approaches and practical recommendations for the establishment and development of research universities in Azerbaijan based on the Chinese experience. Furthermore, potential challenges in applying the Chinese model to the Azerbaijani context are discussed, and strategic solutions for overcoming these challenges are suggested. Ultimately, the article highlights the potential of research universities to contribute significantly to Azerbaijan's economic, social, and intellectual development.

Keywords: Research university, Chinese model, higher education, innovation, strategic development, academic cooperation.

Giriş

Müasir global iqtisadi sistemdə bilik və innovasiyaya əsaslanan inkişaf modelləri dövlətlərin strateji prioritetləri sırasında xüsusi yer tutur. Bu prosesdə ali təhsil müəssisələrinin, xüsusilə tədqiqat universitetlərinin rolu getdikcə artır. Onlar elmi-tədqiqat fəaliyyəti, insan kapitalının formalaşdırılması və innovasiyaların tətbiqi baxımından milli inkişafın əsas dayaqlarından birinə çevrilməkdədir. İnkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, tədqiqatyönlü universitetlərin yaranması və onların effektiv fəaliyyətinin təmin edilməsi yalnız ali təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə deyil, həm də ölkənin ümumi sosial-iqtisadi və texnoloji tərəqqisinə mühüm töhfə verir. Bu baxımdan Çin Xalq Respublikasının son onilliklərdə həyata keçirdiyi ali təhsil islahatları və tədqiqat universitetlərinin inkişafına yönələn strateji təşəbbüslər nəticəsində bu ölkə dünya miqyasında tanınan, yüksək reytingli tədqiqat universitetləri şəbəkəsini formalaşdırıb. Həmin institutların struktur və idarəetmə modelləri, maliyyələşdirmə mexanizmləri, beynəlmilləşmə strategiyaları və universitet-sənaye əməkdaşlığı sahəsindəki təcrübələri digər ölkələr üçün də maraqlı nümunə kimi çıxış edir. Bu istiqamətdə Çin tədqiqat universitetlərinin inkişaf modelini və tətbiq olunan strateji yanaşmaları nəzəri və empirik aspektlərdən təhlil etmək, bu modelin əsas komponentlərini müəyyənləşdirmək və onların Azərbaycan ali təhsil sistemində tətbiq imkanlarını qiymətləndirmək aktual problemə çevrilir. Məsələnin belə qoyuluşu bu modelin Azərbaycan kontekstində tətbiqi zamanı qarşıya çıxıb biləcək institusional və funksional çağırışların da nəzərdən keçirilməsini, onların aradan qaldırılması üçün uyğun strateji tövsiyələrin müəyyənləşdirilməsini zəruri edir.

Ədəbiyyat icmalı

Tədqiqat universitetləri ali təhsil sahəsində aparılan islahatların mərkəzində dayanaraq, global elmi biliklərin istehsalı, yayılması və tətbiqi baxımından strateji əhəmiyyətə malik

ali təhsil müəssisələri kimi qiymətləndirilir. Müxtəlif ölkələrin təcrübələri göstərir ki, bu tip ali təhsil müəssisələrinin formalaşması və inkişafı yalnız təhsil siyasəti ilə deyil, həm də dövlətin elmi, texnoloji və iqtisadi strategiyaları ilə sıx şəkildə əlaqəlidir.

Müasir dövrdə global rəqabətlik mühitində ölkələrin elmi-texnoloji inkişaf səviyyəsi böyük ölçüdə onların ali təhsil sistemlərinin keyfiyyəti və tədqiqat potensialı ilə müəyyən olunur. Tədqiqat universitetləri innovasiya, bilik istehsalı və insan kapitalının formalaşdırılması baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır (Owen, 2018). Bu kontekstdən məsələyə yanaşan bir çox müəlliflər bilik istehsalının və onun global miqyasda yayılmasının genişləndirilməsini zəruri hesab edir, həmçinin tədqiqat potensialının dünyanın müxtəlif regionlarına daha bərabər şəkildə paylanmasının strateji əhəmiyyət daşıdığını vurğulayırlar (Altbach & Salmi, 2011). Beynəlxalq miqyasda tədqiqat universitetləri akademik sistemin çoxşaxəli funksiyalarını yerinə yetirir; bunlara elmi biliklərin yaradılması üzrə əsas missiyanın həyata keçirilməsi və tələbələrin tədqiqat fəaliyyətinə hazırlanması daxildir (Altbach, 2007).

Son onilliklərdə Çin Xalq Respublikasının həyata keçirdiyi məqsədyönlü ali təhsil islahatları nəticəsində tədqiqatyönlü universitetlərin inkişafı milli prioritetə çevrilib, həmçinin yeni fundamental struktur və idarəetmə modelləri formalaşdırılıb. Belə ki, Çin elm və təhsili milli gücün formalaşdırılmasının əsas strateji istiqaməti kimi dəyərləndirərək, bu hədəfə çatmaq üçün beynəlxalq standartlara cavab verən ali təhsil sisteminin qurulmasına xüsusi önəm verir. Bu məqsədlə Çin Xalq Respublikasında ilkin olaraq aşağıdakı strateji addımlar atılıb:

- Ölkə öz aparıcı universitetlərini global səviyyəli ali təhsil müəssisələrinə çevirmək üçün onlara ciddi maliyyə dəstəyi göstərir (Yang, 2011);
- Dövlət və universitet rəhbərləri Avropa və Şimali Amerikanın aparıcı universitetlərinə xas olan güclü tədqiqatyönlü və beynəlxalq perspektivə sahib ali təhsil ocaqları qurmağa səy göstərirlər (Mohrman, 2008);

• Bir tərəfdən dövlətin universitetlərə təsir və nəzarət alətləri, digər tərəfdən isə tədqiqat universitetlərinin öz müstəqilliyini qorumaq və genişləndirmək üçün tətbiq etdiyi strategiyalar həyata keçirilir (Pan, 2007);

• Çin Xalq Respublikasının ali təhsil siyasətində qabaqcıl universitetlərin “dünya səviyyəli” ali məktəblərə transformasiyası əsas strateji məqsədlərdən biri kimi müəyyən olunur (Mai, 2019).

1995-ci ildən etibarən həyata keçirilən “Layihə 211” və 1998-ci ildə irəli sürülən “Layihə 985” vasitəsilə Çin aparıcı universitetlərinin tədqiqat potensialının artırılması və onların beynəlxalq reytinglərdə mövqelərinin yaxşılaşdırılması istiqamətində sistemli islahatlara başlayıb (Mai, 2019). Lakin bu proqramlar bir çox universitetləri layihə maliyyələşdirməsindən kənarda saxlayıb. Bu təşəbbüslərin əsas hədəfi müəyyən ali təhsil müəssisələrinin inkişafını dəstəkləmək olsa da, ümumilikdə ali təhsil mühitinin təkmilləşdirilməsi üçün kifayət olmayıb. Bu siyasət, xüsusilə universitetlərin uzunmüddətli və dayanıqlı inkişafını təmin edə biləcək “əməkdaşlığa əsaslanan rəqabət mühiti və akademik ekosistemin” yaranmasına şərait yaratmayıb (Lin & Wang, 2022). Buna görə də həyata keçirilən islahatları keyfiyyətə yeni səviyyəyə qaldırmaq məqsədi ilə 2017-ci ildə təsdiqlənən “İkiqat birinci dərəcəli universitet” (“Double First-Class University”) planı bu strategiyayı davam etdirərək, dünyanın aparıcı ali məktəbləri ilə rəqabət apara biləcək “birinci dərəcəli universitet” və “birinci dərəcəli ixtisas sahələri”nin inkişafını prioritet kimi müəyyənləşdirib. “İkiqat birinci dərəcəli universitet” həm universitetin özü, həm də onun müəyyən ixtisas sahələri üzrə dünya səviyyəsində rəqabətqabiliyyətli olmasını təmin edən statusdur. Məsələn, Tsinghua Universitetinin mühəndislik sahəsi dünya səviyyəli ixtisas hesab olunur, yəni həm universitet özü, həm də mühəndislik fakültəsi “ikiqat birinci dərəcəli universitet” statusuna malikdir. Bu status universitetə əlavə dövlət resursları, beynəlxalq əməkdaşlıq imkanları və tədqiqat təşviqləri verir. Nəticə etibarilə, Tsinghua Universiteti həm

Çin daxilində, həm də global səviyyədə elmi və akademik nüfuzunu artırmış olur. Bu yanaşma universitetlərin yalnız struktur baxımından deyil, həm də elmi-pedaqoji və idarəetmə səviyyəsində keyfiyyətli transformasiyasını stimullaşdırıb. Bununla yanaşı, “Min istedad proqramı” kimi insan kapitalına yönələn təşəbbüslər vasitəsilə yüksək səviyyəli mütəxəssislərin ölkəyə cəlb olunması və yerli elmi mühitin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması təmin edilib. Sözügedən proqramlar həm tədqiqat fəaliyyətinin keyfiyyətini artırıb, həm də universitetlərin innovasiya və sənaye əməkdaşlığı imkanlarını genişləndirib (Hui-min & Mei 2007). Mövcud təhlil tədqiqat universitetlərinin inkişafında institusional strategiyaların rolunu açıq şəkildə göstərməklə yanaşı, ali təhsilin beynəlmilləşməsi və elmi innovasiyaların təşviqi sahəsində effektiv mexanizmləri də üzə çıxarmağa xidmət edir.

“Layihə 211” XXI əsrdə Çin iqtisadiyyatı və sosial inkişafı üçün strateji əhəmiyyət daşıyan təhsil və tədqiqat sahələrində ixtisaslaşmış təxminən 100 aparıcı universitetin inkişafını təşviq edib. Çin Respublikası ali təhsil sisteminin maddi-texniki imkanlarının təkmilləşdirilməsi məqsədilə yüzdən artıq universitetə ümumilikdə 20 milyard ABŞ dollarına yaxın maliyyə dəstəyi göstərib (Çin Milli Statistika Bürosu, 2014). Bu layihə Çin hökumətinin elmi-texniki inkişafı və insan kapitalının gücləndirilməsi istiqamətində milli strategiyasının tərkib hissəsi olub. Dünya səviyyəli universitetlərin formalaşdırılması, seçilmiş universitetlərdə tədqiqat infrastrukturunun modernləşdirilməsi, akademik heyətin beynəlxalq səviyyədə rəqabətə davamlı səviyyəyə çatdırılması və yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanması layihənin əsas hədəfləri kimi müəyyən edilib. Beləliklə, “Layihə 211” Çin ali təhsil sistemində tədqiqatyönlü universitetlərin formalaşmasına təkan verib və ölkənin global elmi arenada yüksələn mövqeyinə zəmin yaradıb.

“Layihə 985” Çin hökumətinin dünya səviyyəli universitetlər yaratmaq məqsədilə 1998-ci ildə irəli sürdüyü strateji təşəbbüsdür. Layihənin əsas məqsədi Çin universitetlərini global reytinglərdə yüksək pillələrə qaldırmaq, onların

elmi tədqiqat potensialını gücləndirmək və dünyanın qabaqcıl ali təhsil müəssisələri ilə rəqabətə davamlı vəziyyətə gətirmək idi. Layihə həm infrastrukturun modernləşdirilməsi, həm də insan resurslarının inkişafı baxımından mühüm rol oynayıb. İlk mərhələdə (1998-2003-cü illərdə) bu layihəyə Pekin, Tsinghua Fudan, Zhejiang, Nanjing, Shanghai Jiao Tong, Xi'an Jiaotong Universiteti, Harbin Texnologiya İnstitutu (Harbin Institute of Technology), Çin Elm və Texnologiya Universiteti (University of Science and Technology of China) kimi ölkənin aparıcı ali təhsil müəssisələri daxil edilib və bu qrup sonradan "C9 League" adlandırılıb. İkinci mərhələdə (2004-2010-cu illərdə) universitetlərin sayı 39-a çatdırılıb (Pang, 2018). Çin təhsilinin illik statistik icmalına (2010) əsasən Çin hökuməti "Layihə 985" çərçivəsində "Layihə 211"-lə müqayisədə iki dəfə artıq maliyyə vəsaiti ayırıb. Bu maliyyələşdirmə yalnız yeni tədqiqat mərkəzlərinin yaradılması və mövcud infrastrukturun təkmilləşdirilməsini deyil, həmçinin beynəlxalq elmi tədbirlərin təşkili, nüfuzlu xarici alim və professor-müəllim heyətinin cəlb olunması, eləcə də Çin universitetlərinin akademik heyətinin beynəlxalq elmi konfranslarda iştirakının dəstəklənməsi kimi məqsədləri də əhatə edib. "Layihə 985" nəticəsində Çin universitetlərinin bir çoxu dünya reytinglərində yüksəlib, xüsusilə mühəndislik, təbiət elmləri və informasiya texnologiyaları sahəsində qabaqcıl tədqiqat mərkəzlərinə çevrilib. Bu layihələrin əsas çatışmazlıqlarından biri universitetlər arasında real rəqabət mühitinin formalaşmasına imkan verməməsi olub. Bu səbəbdən Çin universitetlərinin beynəlxalq reytinglərdə zəif nəticələr göstərməsi fonunda "211" və "985" layihələri ictimai və akademik tənqidlərin hədəfinə çevrilib. Layihələrin ilkin mərhələdəki məqsədi yüksək keyfiyyətli resursların müəyyən universitetlərdə cəmləşdirilməsi və onların qısa müddətdə dünya səviyyəli ali təhsil müəssisələrinə çevrilməsi olub. Lakin zaman keçdikcə bu proqramlar universitetlərin status simvoluna çevrilib. Bu statuslar əldə edildikdən sonra onların nə ləğvi, nə də yenilənməsi üçün mexanizmlər nəzərdə tutulub. Nəticədə, iki əsas

problem ortaya çıxıb: birincisi, bu statusa malik universitetlər kifayət qədər rəqabət təzyiqi hiss etmir; ikincisi isə bu statusdan kənarda qalan universitetlərdə irəliləməyə və rəqabətə can atmaq motivasiyası zəifləyir (Sui, 2017).

Çin hökumətinin ali təhsildə institusional keyfiyyəti daha da yüksəltmək məqsədilə 2017-ci ildə başladığı "İkiqat birinci dərəcəli universitet" ("Double First-Class University") planı əvvəlki layihələrin davamı və təkmilləşdirilmiş versiyası hesab olunur. Bu proqramın məqsədi dünyanın ən yaxşı universitetləri ilə rəqabət apara biləcək "birinci dərəcəli universitetlər" və "birinci dərəcəli ixtisas sahələri" yaratmaqdır (Zhu & Lou, 2011). Layihənin fərqləndirici xüsusiyyəti onun daha çox nəticəyönlü və çevik idarəetmə modelinə əsaslanmasıdır. İki kateqoriya müəyyən olunub:

- **Birinci dərəcəli universitetlər** (ümumi potensiala görə seçilmişlər).

- **Birinci dərəcəli ixtisas sahələri** (ixtisaslaşmış sahələr üzrə mükəmməllik).

Əvvəlki layihələrdən fərqli olaraq, bu proqram daha çevik, eləcə də bilik və bacarıqlara əsaslanan yanaşmanı əsas götürüb, universitetlərə öz strategiyalarını formalaşdırmaqda daha çox muxtariyyət verilib və innovasiya yönümlü idarəetmə və elmi nailiyyətlərə görə diferensial dəstək tətbiq olunub. Bu plan Çində ali təhsil və tədqiqat sistemində keyfiyyətin davamlı yüksəlişini təmin etməklə, ölkənin global "akademik güc" kimi mövqeyini daha da möhkəmləndirib.

"Min istedad proqramı" dövlət səviyyəsində həyata keçirilən kadr strategiyası kimi formalaşdırılıb. Bu təşəbbüs çərçivəsində Çin hökuməti elmi tədqiqatların inkişafını, innovasiya potensialının gücləndirilməsini, eləcə də sahibkarlıq fəaliyyətinin təşviqini əsas götürərək, həm Çin mənşəli alimləri, həm də beynəlxalq səviyyəli xarici mütəxəssisləri ölkəyə cəlb etməyə yönəlmiş sistemli fəaliyyət həyata keçirir. Bu proqram iki əsas mexanizm əsasında fəaliyyət göstərir (Pang, 2018):

1. *Daimi əsaslarla ölkənin elmi-tədqiqat müəssisələrində və universitetlərində işə qəbul* (Çin mənşəli akademik kadrlar).

2. *Qısamüddətli təyinatlar əsasında işə qəbul* (əsasən, Nobel mükafatı, Sahə medalı kimi nüfuzlu beynəlxalq elmi mükafatların laureatları olan aparıcı xarici ekspertlər). Qeyd edək ki, Sahə (Fields) medalı riyaziyyatçılara təqdim olunan nüfuzlu beynəlxalq mükafat olmaqla bərabər, hətta “riyaziyyatın Nobel mükafatı” da adlandırılır.

Proqramın idarə olunması birbaşa Çin Xalq Respublikasının Dövlət Şurası tərəfindən həyata keçirilir. Seçilmiş istedadlar geniş spektrli üstünlüklərlə – akademik nüfuz, rəqabətqabiliyyətli əməkhaqqı, viza və miqrasiya proseslərində güzəştlərlə təmin olunurlar. Proqram çərçivəsində istedadlı fərdlərə ilkin stimullaşdırıcı tədbir kimi 1 milyon RMB (təxminən 153.000 ABŞ dolları) məbləğində birdəfəlik maliyyə dəstəyi təqdim edilir. Bundan əlavə, yaşayış və nəqliyyat xərclərinin qarşılanması üçün də institusional zamanət nəzərdə tutulub (Pang, 2018).

Tsinxua Universitetinin təcrübəsi

Tsinxua Universiteti uzun müddətdir Çin cəmiyyətinin rifahının yüksəldilməsi və qlobal inkişafın dəstəklənməsi istiqamətində fəaliyyət göstərir. O, ölkənin aparıcı ali təhsil müəssisələrindən biri kimi tanınır və “Çinin MIT-i” (Massachusetts Institute of Technology) kimi qiymətləndirilir. Milli və beynəlxalq reytinglərdə Tsinxua Universiteti Çin universitetləri arasında lider mövqə tutur. Uzun illərdir ki, ölkənin ən yüksək bal toplayan ilk on abituriyentinin yarısından çoxu məhz bu universiteti seçir (Wu, 2002). Tsinxua Universiteti dünya səviyyəli tədqiqat universitetinə çevirmə prosesini üç əsas mərhələdə həyata keçirib (Pang, 2018):

- **“Təşkilati yenidənqurma”** (1994-2002). Tsinxua Universiteti təşkilati strukturunu yenidən quraraq, tədqiqat fəaliyyətlərini daha səmərəli və məqsədyönlü şəkildə təşkil etməyə başlayıb.

- **“Elmi məhsuldarlıq – məqalələrin kəskin çoxalması”** (2003-2011). Universitet elmi məqalə istehsalı sahəsində əhəmiyyətli irəliləyiş

əldə edərək, qlobal elmi mühitdə tanınan nüfuzlu bir müəssisəyə çevrilib.

- **“Beynəlxalq əməkdaşlığın gücləndirilməsi”** (2012-ci ildən indiyə qədər). Beynəlxalq əməkdaşlıq və elmi əlaqələrin gücləndirilməsi ilə universitetin qlobal təhsil və tədqiqat sahəsində mövqeyi daha da möhkəmlənib.

Universitetin texnologiyaya yönələn təhsil ocağından çoxprofilli və hərtərəfli ali təhsil müəssisəsinə çevrilməsi əsas hədəflərdən biri olub. 1994-cü ildən etibarən Tsinxua Universitetində genişmiqyaslı institusional islahatlara start verildi (Yang, 2011). Bu dövrdə bakalavriat səviyyəsində mövcud olan 49 ixtisas istiqaməti 16 əsas sahədə birləşdirildi. Ardınca 13 yeni proqram və fakültə yaradıldı. Universitetin təşkilati strukturu üç əsas istiqamətdə yeniləndi: birincisi, mövcud şöbələr genişləndirildi və ya digər proqramlarla birləşdirilərək təkmilləşdirildi; ikincisi, “Hüquq fakültəsi” kimi klassik sahələr yenidən quruldu; üçüncüsü isə bəzi xarici tədqiqat institutları universitetin tərkibinə daxil edildi. 1994–2002-ci illər ərzində Tsinxua Universiteti texnologiyönlü institut statusundan çıxaraq, kompleks, çoxşaxəli ali təhsil müəssisəsinə çevrilməyə nail oldu (Pang, 2018).

2003-cü ildən etibarən Tsinxua Universiteti islahatların ikinci mərhələsinə başladı. Bu mərhələyə hazırlıq olaraq 2001-ci ildən “Min məqalə planı” adlı təşəbbüs həyata keçirildi. Bu təşəbbüs professor-müəllim heyətini və magistrantları tədqiqat fəaliyyətinə cəlb etmək və onları elmi məqalələr yazmağa təşviq etməyə yönəlib (Pang, 2018). Universitet, xüsusilə Science Citation Index (SCI) kimi nüfuzlu bazalarda məqalə dərc edənləri mükafatlandırmaq üçün müxtəlif stimullaşdırıcı tədbirlər tətbiq etdi. Bu strategianın təsiri nəticəsində elmi məhsuldarlıq əhəmiyyətli dərəcədə artdı: məsələn, SCI indeksli nəşrlərin sayı 1998-ci ildə 300-dən az olduğu halda, 2001-ci ildə bu rəqəm 1,132-yə yüksəldi (Pang, 2018). O zamandan bəri tədqiqat məqalələrinin sayı ilbəil artmaqdadır. 2003-cü ildən etibarən bu nəşrlər Tsinxua Universitetinin nəzdində yaradılmış Tədqiqat İnstitutunun (Institute of Research of Tsinghua University) yeni yaradılan bölməsi

tərəfindən sistemli şəkildə qeydiyyatla alındı. Tsinghua elmi fəaliyyətləri dəstəkləmək məqsədilə yeni bölmələr və mərkəzlər yaratmağa davam etdi. Məsələn, 1997-ci ildə Princeton Qabaqcıl Tədqiqat İnstitutunun modelinə əsaslanan Təkmilləşdirmə İnstitutu təsis olundu. Bu mərkəz hazırda fizika, riyaziyyat, biologiya və informatika sahələrində nəzəri tədqiqatlar aparmaqla yanaşı, beynəlxalq elmi mərkəzlərlə sıx əməkdaşlıq edir və fundamental tədqiqat imkanlarını genişləndirməyə çalışır. Tədqiqatın keyfiyyətini və yaradıcılığı artırmaq üçün universitet həm ölkə daxilindən, həm də xaricdən istedadlı gəncləri və aparıcı alimləri cəlb edir. Bu tədbirlər innovasiya və sahələrarası elmi əməkdaşlığa, xüsusən də müasir elmi-texnoloji irəliləyişləri təşviq etməyə yönəlib. Nəticədə, XXI əsrin ilk onilliyinin sonuna doğru Tsinghua Universiteti hərtərəfli tədqiqat universitetinə çevrilmə prosesini uğurla başa çatdırdı.

İsəlahatların üçüncü mərhələsində Tsinghua Universiteti dünya səviyyəli ali təhsil müəssisəsi kimi öz mövqeyini daha da möhkəmləndirib. Universitetin beynəlmilləşmə strategiyası çərçivəsində tətbiq edilən əsas yanaşmalardan biri beynəlxalq əməkdaşlıq proqramlarının əvvəlcə yerli kampusda qurulması, növbəti mərhələdə isə bu proqramların xarici ölkələrdə təşkili ilə coğrafi miqyasının genişləndirilməsi olub. Bu çərçivədə, 2015-ci ildə Tsinghua beynəlxalq məsələlərə fokuslanan birillik magistr proqramı həyata keçirən Schwarzman Kollecinə təsis edib. Bundan əlavə, universitet dünyanın aparıcı ali təhsil müəssisələri ilə ikili diplom təhsil proqramları həyata keçirmək üçün öz xarici kampuslarını qurmağa başlayıb. 2015-ci ildə Seattle şəhərində Tsinghua Qlobal İnnovasiya Mübadiləsi proqramı çərçivəsində filial kampusu yaradılıb və hər il universitet tələbələri burada on altı aylıq təhsil imkanı əldə ediblər. Tsinghua həmçinin Asiya regionunda ali təhsilin gələcəyini formalaşdırmaq və regional, eləcə də qlobal problemlərə cavab tapmaq məqsədilə Asiya Universitetləri Alyansını (AUA) yaradıb və Cenevrə Universiteti ilə əməkdaşlıq əlaqələri qurub. Bütün bu təşəbbüslərlə yanaşı, universitet son illərdə beynəlxalq tələbələrin qəbulunu da əhəmiyyətli dərəcədə artırıb (Pang, 2018).

Aparılmış təhlillər göstərir ki, Tsinghua Universitetinin uğurlu inkişafının əsas amili milli strateji ehtiyaclarla uyğun məqsədlərin dəqiq müəyyən edilməsidir. Bu məqsədlər universitetin özünün güclü tərəfləri və prioritetləri ilə uzlaşaraq institusional strategiyanın formalaşmasında əsas rol oynayır. Tsinghua Universitetinin hərtərəfli tədqiqat universitetinə transformasiyasında beynəlxalq reyting sistemlərinin tələbləri və meyarları mühüm istiqamətverici çərçivə rolunu oynayır (Kuang & Marshall, 2010). Bu transformasiya çərçivəsində universitetin fəaliyyətinin əsas göstəriciləri kimi müəyyən edilən komponentlər bir tərəfdən akademik məhsuldarlığın artırılmasına yönəlib, digər tərəfdən isə institusional güclənmə və qlobal tanınma məqsədlərinə xidmət edib. Tsinghua Universitetinin rəhbərliyinin baxışına görə, milli strateji ehtiyacların təmin edilməsi və dünya səviyyəli universitetlərin formalaşdırılması Çin xalqının dirçəlişinə səbəb olan ən önəmli töhfələrdəndir və universitetin əsas prioritetlərini təşkil edir. Qərb universitetlərindən fərqli olaraq, burada tədqiqatçılar maliyyə dəstəyi üçün öz maraqlandıqları mövzuları seçib müraciət etmir, onlar konkret mövzu sahələri üzrə yönləndirilir (Yang, 2011). Mövcud empirik məlumatlara və aparılmış tədqiqatların nəticələrinə əsasən universitetin fəaliyyət göstəriciləri aşağıdakı əsas meyarlarla xarakterizə olunur:

- **Elmi məhsuldarlıq:** "Nature" və "Science" kimi yüksək impakt faktorlu jurnallarda dərc olunan məqalələrin sayı, habelə patent müraciətlərinin çoxluğu;
- **Elmi nüfuz:** çox istinad edilən müəlliflərin və Çin Elmlər Akademiyasının üzvlərinin universitetdə təmsil olunması, eləcə də nüfuzlu professor heyətinin cəlb edilməsi;
- **Tədqiqatın maliyyələşdirilməsi:** araşdırmalara ayrılan maliyyə resurslarının həcmnin davamlı şəkildə artırılması;
- **İnstitusional infrastruktur:** əsas elm sahələri üzrə ixtisaslaşma, beynəlxalq akkreditasiyaya malik milli laboratoriyaların və tədqiqat mərkəzlərinin qurulması;
- **Beynəlmilləşmə:** xarici tələbələrin artan

nisbəti, beynəlxalq qonaq alimlərin iştirakı və ikidilli tədris modellərinin tətbiqi.

Bu göstəricilər tək-cə universitetin daxilə akademik inkişafına deyil, həm də global ali təhsil məkanında mövqeyinin möhkəmləndirilməsinə şərait yaradıb. Nəticə etibarilə, reyting sistemlərinin təsir dairəsi Tsinghua Universitetində strateji qərarların qəbulunda və tədqiqatyönlü universitet modelinin təşəkkül tapmasında müəyyən edici amil olub.

Çin modelinin Azərbaycana tətbiqi imkanları

Son illərdə Azərbaycanda ali təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi və tədqiqatyönlü universitetlərin təşviqi istiqamətində mühüm islahatlar həyata keçirilir. Bu sahədə "Azərbaycan 2030: Sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər" sənədi ilə yanaşı, "Azərbaycan Respublikasının 2022-2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası" kimi sənədlər tədqiqat universitetlərinin fəaliyyətinə hüquqi əsas yaradır və ali təhsil sisteminin modernləşdirilməsinə yönəlmiş əsas çərçivələri müəyyənləşdirir (Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, 2021). Çin təcrübəsi kontekstində bu modelin Azərbaycanda tətbiqi imkanlarını bir neçə əsas istiqamət üzrə qiymətləndirmək mümkündür:

- **Normativ-hüquqi çərçivənin uyğunlaşdırılması.** Tədqiqat universiteti statusunun tanınması və bu statusa uyğun maliyyələşmə, idarəetmə və fəaliyyət mexanizmlərinin hüquqi sənədlərlə aydın şəkildə tənzimlənməsi zəruridir. Belə çərçivə universitetlərin məqsədyönlü şəkildə inkişafı üçün institusional dayanıqlıq təmin edə bilər;

- **Ali təhsil və sənaye arasında əməkdaşlığın gücləndirilməsi.** Tədqiqatların praktik dəyərə çevrilməsi və kommersiyalaşdırılması üçün universitetlərin sənaye və biznes sektoru ilə sıx əməkdaşlıq qurması vacibdir. Bu əməkdaşlıq həm də innovasiyaların tətbiq sahəsini genişləndirə bilər;

- **İnsan resurslarının inkişafı və beynəlmilləşmə.** Çin təcrübəsi göstərir ki, akademik

heyətin yüksək ixtisas səviyyəsi və beynəlxalq təcrübəsi tədqiqat universitetlərinin uğur qazanmasında həlledici rol oynayır. Azərbaycan bu istiqamətdə doktorantura proqramlarının beynəlmilləşdirilməsi, xaricdə təhsil almış mütəxəssislərin cəlb olunması və akademik mübadilə imkanlarının genişləndirilməsinə önəm verməlidir;

- **Pilot layihə əsasında tətbiq yanaşması.**

Çin tədris və selektiv yanaşma ilə yalnız müəyyən universitetlərə xüsusi status verərək mərhələli şəkildə genişlənməyə nail olub. Bu yanaşma Azərbaycan kontekstində də tətbiq edilə bilər. Məsələn, Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan Neft və Sənaye Universiteti, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti və Azərbaycan Texniki Universiteti kimi seçilmiş ali təhsil müəssisələrində tədqiqat universiteti modeli ilkin olaraq pilot formatda sınaqdan keçirilə bilər.

Bu yanaşmalar, ilk növbədə, tədqiqatyönlü universitetlərin institusional formalaşması üçün strateji əsas yaradır və ali təhsil sistemində funksional diferensiasiyayı təşviq etməklə yanaşı, elmi-tədqiqat fəaliyyətinin keyfiyyət və miqyas baxımından inkişafına təkan verir. Belə institutların yaradılması və dəstəklənməsi bilik istehsalının sistemli şəkildə təşkilinə, yüksək-ixtisaslı kadrların hazırlanmasına və elmi nəticələrin praktiki sahələrdə tətbiqinə şərait yaradır. Nəticədə, elmi fəaliyyətin kommersiyalaşdırılması və innovasiyayönlü iqtisadiyyatın inkişafı üçün zəruri olan bilik infrastrukturunu formalaşdır.

Bununla yanaşı, tədqiqat universitetləri elmi araşdırmaların beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması, akademik mübadilə və əməkdaşlıq imkanlarının genişləndirilməsi baxımından da mühüm rol oynayır. Tədqiqat universitetləri vasitəsilə Azərbaycanın global elmi arenada rəqabətqabiliyyətli mövqeyə sahib olması və milli innovasiya sisteminin effektiv şəkildə təşkili təmin edilə bilər. Eyni zamanda dövlət, universitet və sənaye sektoru arasında qarşılıqlı əməkdaşlığın institusional çərçivədə inkişafı nəticəsində tədqiqat nəticələrinin tətbiq sahələri genişlənər və iqtisadi diversifikasiya üçün

elmi-texnoloji baza möhkəmlənər. Beləliklə, tədqiqata əsaslanan ali təhsil modelinə keçid Azərbaycanın bilik iqtisadiyyatına keçidini sürətləndirər, elmi potensialdan səmərəli istifadəni təmin edər və uzunmüddətli sosial-iqtisadi inkişafın elmi-institusional dayaqlarını gücləndirər.

Çin tədqiqat universitetlərinin idarəetmə, maliyyələşmə və beynəlmilləşmə təcrübəsi Azərbaycan ali təhsil sistemi üçün bir sıra praktik tətbiq imkanları təmin edə bilər. Xüsusilə Bakı Dövlət Universiteti və Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti kimi ali təhsil müəssisələrində mövcud elmi infrastruktur, beynəlxalq əməkdaşlıq şəbəkəsi bu modelin mərhələli şəkildə tətbiqinə əlverişli zəmin yaradır. Belə bir tətbiq ali təhsildə tədqiqat-yönlüliyi güclənməsinə, universitet-sənaye əlaqələrinin inkişafına və bilik əsaslı iqtisadiyyatın formalaşmasına mühüm töhfə verə bilər.

Nəticə

Tədqiqatın nəticələri göstərir ki, Çin tədqiqat universitetlərinin inkişaf modeli sistemli dövlət siyasəti, strateji planlaşdırma və universitet-mərkəzli innovasiya ekosisteminin qurulması kontekstində formalaşaraq, ali təhsilin global rəqabətə davamlılığını və elmi-tədqiqat fəaliyyətinin keyfiyyətini yüksəldib. Bu modelin əsas xüsusiyyətləri – idarəetmədə çeviklik, akademik muxtariyyətin təmin olunması, sabit maliyyələşdirmə mexanizmləri və dövlət-sənaye-universitet tərəfdaşlığının institusional səviyyədə təşkili – ali təhsil sisteminin transformasiyasında mühüm rol oynayır.

Azərbaycan üçün bu təcrübənin əhəmiyyətli tərəfi milli innovasiya sisteminin təşəkkül tapması və bilik əsaslı iqtisadiyyatın inkişafı baxımından tədqiqat universitetlərinin strateji platforma kimi dəyərləndirilməsidir. Çin nümunəsi göstərir ki, belə institutların yaranması yalnız struktur islahatlarını deyil, eyni zamanda ali təhsildə missiyyayönlü yanaşmanın və elmi fəaliyyətə dəyər əsaslı investisiya modelinin tətbiqini tələb edir.

Bu kontekstdə Azərbaycanda tədqiqat universitetlərinin inkişafı üçün aşağıdakı strateji istiqamətlər ön plana çıxır: ali təhsil müəssisələrinin funksional diferensiasiyası və ixtisaslaşması, elmi-tədqiqat infrastrukturunun gücləndirilməsi, insan kapitalının davamlı inkişafı, normativ-hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi və beynəlxalq əməkdaşlıq imkanlarının genişləndirilməsi.

Nəticə etibarilə, Çin tədqiqat universitetlərinin inkişaf modelinin təhlili əsasında əldə olunan qənaətlər göstərir ki, Çin modelinin uğuru məqsədyönlü dövlət siyasəti, güclü institusional dəstək və strateji planlaşdırmanın vəhdətində formalaşmışdır. Azərbaycan da milli şəraitə uyğun adaptasiya olunmuş bu modeldən faydalana bilər. Bunun üçün yalnız struktur islahatları deyil, həm də akademik mədəniyyətin, idarəetmənin və universitet-mühit münasibətlərinin yenidən düşünülməsi vacibdir. Səmərəli şəkildə tətbiq ediləcəyi təqdirdə, Çin təcrübəsi Azərbaycanın tədqiqat universitetlərinə keçidi sürətləndirə və global elmi arenada onların mövqeyini möhkəmləndirə bilər.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

- Altbach, P.G., & Salmi, J. (Eds.). (2011). The road to academic excellence: The making of world-class research universities. World Bank Publications.
- Altbach, P.G. (2007). Peripheries and centres: Research universities in developing countries. Higher education management and policy, 19(2), 111.
- Altbach, P.G. (2011). The past, present, and future of the research university. Economic and Political weekly, 65-73.
- Azərbaycan Respublikasının Prezidenti. (2021). "Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər" sənədi. Bakı. <https://president.az/articles/50474>
- Hui-min, F., & Mei, G. (2007). General Education Curriculum Reforming Advance in the Universities of China Mainland. Online Submission, 4(7), 23-25.

- ⁶ Kuang, P., & Marshall, I. (2010). Internationalisation of Chinese higher education: application of knowledge management to analysis of Tsinghua University. *Journal of Knowledge Management Practice*.
- ⁷ Lin, L., & Wang, S. (2022). China's higher education policy change from 211 project and 985 project to the double-first-class plan: applying Kingdon's multiple streams framework. *Higher Education Policy*, 35(4), 808-832.
- ⁸ Mai, N.A. (2019). Policies for higher education development in the People's Republic of China.
- ⁹ Mohrman, K. (2008). The emerging global model with Chinese characteristics. *Higher Education Policy*, 21, 29-48.
- ¹⁰ National Bureau of Statistics of China. (2014). *China Statistical Yearbook*, China Statistics Press, Beijing.
- ¹¹ Owen-Smith, J. (2018). *Research universities and the public good: Discovery for an uncertain future*. Stanford University Press.
- ¹² Pan, S.Y. (2007). Intertwining of academia and officialdom and university autonomy: Experience from Tsinghua University in China. *Higher Education Policy*, 20, 121-144.
- ¹³ Pang, L. (2018). *How Tsinghua Became a World Class Research University: A Case Study on the Impact of Rankings on a Chinese Higher Education Institution* (Doctoral dissertation, University of Bridgeport).
- ¹⁴ Russell Group Papers. (2012). *Jewels in the crown: The importance and characteristics of the UK's world-class universities*.
- ¹⁵ Sui, Y. (2017). Rational thinking on "double first-class construction." *Journal of Higher Education* 38(9): 1-8.
- ¹⁶ Wu, M.S. (2002). Teaching reforms at Tsinghua: Explorations and practices. *Chinese University Teaching*, 4, 16-19.
- ¹⁷ Yang, R. (2011). Advanced global strategy in China: The case of Tsinghua. *Higher Education in the Asia-Pacific: Strategic Responses to Globalization*, 143-159.
- ¹⁸ Zhu, H.Z., & Lou, S. (2011). *Development and reform of higher education in China*. Elsevier.